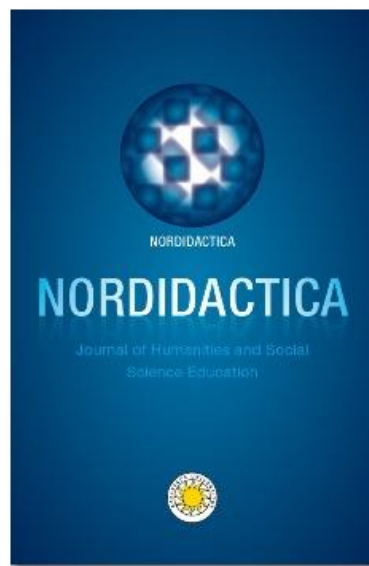

Dansk historieundervisning i relation till svensk:

Kommentarer till Eskelund Knudsen & Haue

**”Historieundervisning i Danmark – epokale tendenser,
kontinuitet og forandring i lærebøger og læremidler”**

Fredrik Alvéen & Niklas Ammert

Nordidactica

- Journal of Humanities and Social Science Education

2023:1 Jubileum

Nordidactica – Journal of Humanities and Social Science Education

Nordidactica 2023:1 Jubileum

ISSN 2000-9879

The online version of this paper can be found at: www.kau.se/nordidactica

Dansk historieundervisning i relation till svensk:

Kommentarer till Eskelund Knudsen & Haue

”Historieundervisning i Danmark – epokale tendenser, kontinuitet og forandring i lærebøger og læremidler”

Fredrik Alvé, Malmö universitet

Niklas Ammert, Linnéuniversitetet

About the authors: Fredrik Alvé är docent och universitetslektor i historia och historiedidaktik vid Malmö universitet.

Niklas Ammert är professor i historia med inriktning mot utbildningsvetenskap vid Linnéuniversitetet i Kalmar och Växjö.

Att låta läroböcker utgöra indikator för hur undervisningen i ett ämne har sett ut och förändrats över tid är på många sätt fruktbart. Läroböckerna är en källa till, eller åtminstone exempel på, framförallt undervisningens innehåll. Böckerna har använts av lärarna och eleverna har läst och arbetat med dem. Det går dock inte att säga exakt hur böckerna har använts eller vilka perspektiv lärarna har lagt på undervisningen (Ammert, 2008 och 2011). Den betydelse som kan tillmätas läroböcker som underlag för historieundervisningens innehåll och utformning blir dock svagare och alltmer osäker i takt med att lärare fick möjlighet att kopiera material. På så sätt kunde också andra texter och andra övningsuppgifter, som ofta vägleder elevernas lärande, komplettera läroböckerna. I takt med att AV-medier som bland annat filmer, bildband, skol-TV och så småningom datorer och internet blev tillgängliga ökade tillgången till läromedel näst intill obegränsat. I dag är läroböcker ett av flera läromedel som används och dessutom möter elever historia huvudsakligen i sammanhang utanför skolans väggar i form av film, spel, magasin, reklam och propaganda. Läroböckernas ställning som dominerande erbjudande för att lära sig historia har således försvagats från och med 1900-talets senare decennier.

Eskelund Knudsen & Haue gör i artikeln ”Historieundervisning i Danmark – epokale tendenser, kontinuitet og forandring i lærebøger og læremidler” en genomgång av förändring och kontinuitet i dansk historieundervisning under drygt 250 år med utgångspunkt i några centrala läroböckers stoffinnehåll och perspektiv. En fundering gällande studien rör det faktum att styrdokument (läroplaner, kursplaner och ämnesplaner) inte behandlas när historieundervisningen beskrivs. Läroböckerna har stor betydelse och det har ämnestradition samt lärarnas egen utbildning likaså, men läro- och kursplaner är styrdokument som lärare ska utgå ifrån i sin undervisning, även om det tycks ske i varierande grad (Rosenlund, 2016). Genom att ta del av styrdokumentet kan man också förstå statliga intentioner med historieundervisningen, och åtminstone i en svensk kontext är det uppenbart hur förändringar i kursplaner till viss del också avspeglas i läromedel, men inte alltid. Det sistnämnda blev uppenbart när historiebruk blev en del av kursplanen i svensk historieundervisning år 2011, och lärarna upplevde en brist i att läroböckerna inte tog upp denna aspekt av historieundervisningen, vilket fick Skolverket att tänja på sitt uppdrag och ta fram undervisningsmaterial om och övningar i historiebruksanalys. Det är dessutom så att lärare behandlar perspektiv och arbetar med att utveckla elevers förmågor vilka inte alltid ges utrymme i läromedlen. Detta innebär att det finns delar av undervisningen som inte kan studeras genom läromedel.

Eskelund Knudsen & Haue visar hur såväl kontinuitet som förändring präglar läroböcker i historia från 1700-talet till det tidiga 2000-talet. Grundperspektiven kan huvudsakligen delas in i deocentrism med Gud eller högre makt närvarande i historiens skeende. Detta ersätts successivt med en antropocentrism som låter människan, förnuft, vetenskap och rationalitet utgöra navet i historien. Under senare tid har ett polycentriskt perspektiv som speglar ökad mångfald, men också ökad komplexitet i samhället kännetecknat utvecklingen. Vi återkommer i avslutningen av denna kommentarande artikel till hur dessa grundperspektiv förhåller sig till en översikt av svensk historieundervisning.

Epokala kännetecken i Danmark och Sverige

I en epokindelning under fem rubriker beskriver Eskelund Knudsen & Haue ett urval av läroböcker och hur dessa uttrycker ämnesinnehåll och perspektiv på ämnet. Vi utgår från denna indelning och ger några kommentarer om den svenska situationen och utvecklingen i relation till deras resultat.

Historieundervisningen som vetenskaplig begrundet insigt 1730-1820.

Historiska berättelser och positivistiskt präglad utantillkunskap med ett förnuftsideal präglar den danska undervisningen under denna period. Likaså finns nordisk enighet som ett perspektiv. För svenskt vidkommande stämmer bilden delvis. Historieundervisningen i Sverige präglades från 1600-talet av nyttoinriktning och syftade till att utbilda den svenska stormaktens tjänstemän. Undervisningen förändrades från att tidigare ha behandlat antikens historia till att inlemma ekonomiska perspektiv och svensk historia (Holmén 2011, s. 199-200).

Positivistisk historieformidling 1820-1900.

Under perioden övergick grundperspektivet i Danmark till en antropocentrisk hållning. Objektivitetsidealet gav dock plats för berättelser om nationens historia. I Sverige präglades ungdomsskolan under perioden under 1800-talet och det tidiga 1900-talet av ett nationalistiskt ideal. Fosterlandskärlek och gudfruktighet utgjorde bärande delar i fostran av svenska barn och ungdomar (Larsson 2001, s. 69). I sin bok *Skolmästarkonst* (1846) skriver den svenske läroboksförfattaren, filosofie doktorn Dahm att historieundervisningen ska ”visa barnet, huru en gudomlig försyn styr länders och folkslags öden.” *Läsebok för folkskolan* (1868) innehöll berättelser som romantiserade kriget och som uttryckte djup besvikelse över den svenska förlusten av den östra rikshalvan Finland. Under rubriken *Motiver* i normalplanen från 1878 framgår det också att det inte var en objektiv eller faktabaserad historieundervisning barnen i folkskolan skulle få ta del av, utan sedelärande historiska berättelser om ”[...] utförda, åskådliga skildringar af framstående tilldragelser och personligheter” (s. 46). År 1884 tillsatte kungen Oscar II en kommitté som skulle granska läroböckerna för folkskolan, däribland historieböckerna. Kommittén samlade in uppgifter om använda läroböcker i samtliga skoldistrikt och kontrollerade dem utifrån normalplanen från 1878. Få historieläroböcker gick igenom kommitténs kritiska granskning. Ofta slog den ned på att läroböckerna var fulla av detaljer kring krig och årtal. Ordet krönika används ofta i kritiken av läroböckerna. Om tidigare nämnde O.E.L. Dahms bok skrev man att:

Trots författarens bemödande att göra framställningen mera saftig, [blir texterna] ofta nog torra och föga tilltalande för barnen. (Granskning af läroböcker för folkskolan. Fjerde häftet, 1887, s. 14.)

I den svenska historieundervisningen var de kristna förtecknen tydliga genom hela århundradet genom att Gud kunde ingripa i historien till försvar för sitt utvalda folk.

Et langvarigt antropocentrisk paradigme – universalhistorien med nordisk sigte 1900-1971.

En tydlig antropocentrisk hållning med historiska gestalter och kronologiskt baserat innehåll präglade de danska böckerna. Objektivitet och källstudier hade vunnit sitt inträde i undervisningen. I flera avseenden gällde detta också den svenska kontexten, men samtidigt förelåg flera skillnader. Den nationalistiska historien utmanades både av historiker som ifrågasatte mytiska berättelser och av liberala och vänsterorienterade debattörer. Den stora frågan om demokrati och rösträtt föranledde krav på att historieundervisningen skulle präglas av demokratifostran och mer objektiv undervisning, redan i undervisningsplanen 1919 uttrycktes syftet som att det skulle ge en "sund fosterlandskänsla och god samfundsanda". Efter andra världskriget blev demokratifostran än mer framträdande och därtill vidgades böckernas stoff till att också behandla områden utanför Sverige och Europa. I takt med att de nationalistiska förtecknen suddades ut tog man också bort de mer rasistiska ord och beskrivningar av människor och länder som tidigare hade använts. Fortfarande betonades betydelsefulla personligheter och viktiga händelser och skeenden i historien som grund för urvalet. Men det skulle nu vara ett urval av historiska personer som visade hur kulturen utvecklats och hur hjältar verkat i *fredens värv* (Undervisningsplan 1919, s. 106). I historieläroböckerna samsades ideal om objektivitet, medborgaranda och fosterlandskärlek (Malmros, 2012).

Individualisering av historieundervisningen og relativisering av værdier og kronologi 1971-2005.

I den danska historieundervisningskontexten hade en polycentrisk världsbild gjort sitt inträde och öppnat för flera perspektiv och tolkningar. Likaså ställdes eleven i centrum och några läroböcker strävade efter att beakta elevernas historiemedvetande (historiebevidsthed) och arbetade bland annat med omvänd kronologi. Det polycentriska perspektivet var dock inte framträdande på samma sätt i Sverige, som i hög grad byggde på en historieskrivning präglad av aktörer och som på många sätt låg i linje med tidigare årtiondens undervisning. Läroböckernas berättelser innehöll ofta samma stoffurval och samma tolkningsramar som tidigare. Dock utmanades kronologin i historieläroböcker även i Sverige. Efter att Sverige i början av 1960-talet införde grundskola med sammanhållna klasser till årskurs 9 öppnade man också för samtidens perspektiv och för möjligheter för elever att känna igen sig och kunna relatera till sin samtid för tolkning och förståelse. Under 1970- och 80-talen kunde kapitel inledas och epoker beskrivas med utgångspunkt i nuet och i samtida förhållanden eller skeenden (Ammert 2008). Bärande begrepp för berättelserna om Sverige var välfärdssamhällets och jämlikhetens framväxt (Malmros, 2012). Sannolikt ökade utgångspunkten i samtiden möjligheterna till igenkänning och tolkning av sitt eget samhälle, men samtidigt blev det uppenbart att historia sågs i relation till nuet. Kontrastverkan och exotifiering av det förflutna kan möjligen ha ökat avståndet mellan det förflutna och nuet i stället för att upphäva det. Den starka utgångspunkten i samtiden kan möjligen ha berott på den tydliga uppmaningen i läroplanen från 1980 att historieämnet hade ett

särskilt ansvar att fostra eleverna till medborgare i ett demokratiskt samhälle (Skolöverstyrelsen 1980, s. 119, liknande uppmaningar fanns redan i läroplanerna från 1962 och 1969). Uttalade önskningar om en fostran till en viss typ av medborgare med särskilda värderingar öppnar oftast inte för ett polycentriskt perspektiv på historien (Alvén, 2017).

Sammanhængsforståelse og udviklingsperspektiv i et globalt perspektiv 2005-2020.

Perioden kännetecknas enligt Eskelund Knudsen & Haue av en stramare hållning i historieämnet med obligatoriskt stoff och den danska kanon som blev omdebatterad. Böckerna strävar efter att belysa helhetsförståelse och flera perspektiv, vilket skedde till priset av att historiens komplexitet (som alltid måste reduceras i undervisning) reducerades ytterligare.

Komplexitetsreduktionen är uppenbar även i svenska läroböcker. Under 1990-talet och de första åren på 2000-talet beskrevs flera historiska händelser i form av ”snapshots” då enstaka händelser lyftes fram, betonades och ofta kläddes i skönlitterär eller filmisk dräkt. Fiktiva personer skulle göra historien igenkänningsbar och tillgänglig, men det är tveksamt om läroböckernas koppling nådde fram på djupet. Detta kan emellertid ha betonats och utvecklats av lärares undervisning, men för att studera det är källäget som bekant svagt.

I Sverige hade inte innehållet stipulerats i kursplanerna sedan 1980-talet, men återkom i 2011 års kurs- och ämnesplaner. Det var dock inte en detaljerad kanon, men väl en förhållandevis traditionell uppsättning av epoker och skeenden som presenterades. Innehållet fick därtill en ny approach då kursplanerna byggde på att eleverna skulle utveckla olika förmågor. Som exempel kan nämnas att använda en historisk referensram, alltså en tillämplande typ av kunskap. Dessutom lyftes historieanvändning (historiebruk) fram som en viktig del i undervisningen som en färdighet i att tolka och analysera hur historia används och har använts i olika sammanhang. Med tanke på att elever företrädesvis möter historia utanför skolan är detta inte en oviktig förmåga. Det går inte att generellt säga att de senaste årens svenska historieläromedel är flerperspektivistiska eller polycentriska. Några tendenser kan utläsas då tidigare osynliggjorda grupper som Sveriges minoriteter eller fler kvinnliga aktörer får visst utrymme i läroböckerna.

Konkluderande tankar

Svenska historieläroböcker som indikatorer på undervisningens innehåll och perspektiv har en rad likheter med de danska böckerna, vilket har beskrivits ovan. Det finns dock flera skillnader som kan härledas både till samhällskontexten och till skolsystemets utveckling. Den första större skillnaden är att de fostrande perspektiven förefaller vara mer vanligt förekommande i svenska historieläroböcker. Nationalismen präglade 1800-talets böcker. Staten använde historieundervisning som ett sätt att förstärka fosterlandskärlek och banden till hembygd, kyrka och nation. Detta modus

blev också vägledande in i 1900-talet, men då med demokrati och fred som ledstjärnor. Att först fokusera ett demokratiskt och ansvarstagande medborgarideal och sedan demokrati som en ny slags "nationalism" för ett Sverige som stod neutralt mellan blocken under det kalla kriget blev vägledande. Undervisningens stoff var dock i mångt och mycket oförändrat från och med den senare halvan av 1900-talet. Under de senaste årtiondena har också moraliska eller värdebärande perspektiv varit synliga i såväl styrdokument som i läromedel. Förintelsen av judar under andra världskriget betonas i undervisningen, men också andra brott mot mänskligheten och historiska oförrätter har getts utrymme i läromedel. Värdefrågor står i en dubbelriktad relation till historia i läromedlen. Värden som demokrati, frihet och jämställdhet förklaras genom historiska sammanhang som kan visa hur dessa har betraktats och hur synen på dem har förändrats över tid. Samtidigt utgör värden "ingångar" till tidigare samhällen och en tolkningsram för hur människor, grupper och samhällen var konstituerade och hur förhållandena kan ha varit.

De epokala tendenserna i dansk historieundervisning – deocentrism, antropocentrism och polycentrism – kan i viss mån sägas känneteckna också svensk historieundervisning. En än mer träffande beskrivning av svensk historieundervisning skulle dock vara Gud och nytta, nationen samt demokrati och medborgarfostran. Svenska historie-läroböcker tycks mer kännetecknas av kontinuitet än av förändring (Gustafsson, 2017).

Litteratur

Alvéen, F. (2017). *Tänka rätt och tycka lämpligt: historieämnet i skärningspunkten mellan att fostra kulturbärare och förbereda kulturbyggare*. Diss. Malmö: Malmö högskola.

Ammert, N. (2008). *Det osamtidigas samtidighet: Historiemedvetande i svenska historieläroböcker under hundra år*. Lund och Uppsala: Sisyfos förlag.

Ammert, N. (2011). "Om läroböcker och studiet av dem", i Ammert, N. (red.). *Att spegla världen: Läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.

Dahm, O. E. L. (1846). *Skolmästarkonst. Antydningar för lärare och skolinspektörer. Föreningen för svensk undervisningshistoria*. Kalmar.

Danielsson Malmros, I. (2012). *Det var en gång ett land-: berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Diss. Lund : Lunds universitet.

Granskning af läroböcker för folkskolan. Grundsatser för deras uppställning, Stockholm 1887, Fjerde häftet.

Gustafsson, J. (2017). *Historielärobokens föreställningar: påbjuden identifikation och genreförändring i den obligatoriska skolan 1870–2000*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet.

DANSK HISTORIEUNDERVISNING I RELATION TILL SVENSK: KOMMENTARER TILL
ESKELUND KNUDSEN & HAUE
Fredrik Alvén & Niklas Ammert

Holmén, J. (2011). "Historia", i Larsson, E. & Westberg, J. (red.). *Utbildningshistoria*,
Lund: Studentlitteratur.

*Kungl. Skolöverstyrelsens förslag till undervisningsplan för tekniska gymnasier,
Stockholm, 1919.*

Larsson, HA. (2001). *Barnet kastades ut med badvattnet: Historien om hur skolans
historieundervisning närmast blev historia*. Bromma: Historielärares förening,
Aktuellt om historia 2001:1.

Normalplan för undervisningen i Folkskolor och Småskolor, Stockholm 1878.

Rosenlund, D. (2016). *History education as content, methods or orientation?: a study
of curriculum prescriptions, teacher-made tasks and student strategies*. Diss. Malmö :
Malmö högskola. Frankfurt am Main: Peter Lang Publishing 2016.

Skolöverstyrelsen. (1980). *Läroplan för grundskolan: Lgr 80*. Stockholm: Liber
Läromedel.

Undervisningsplan för rikets folkskolor, Stockholm 1919.